

Հարգելի՛ ընթերցող.

ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտը, չհետապնդելով որևէ եկամուտ, իր կայքերում ներկայացնելով հայագիտական հրատարակություններ, նպատակ ունի հանրությանն ավելի հասանելի դարձնել այդ ուսումնասիրությունները:

Մենք շնորհակալություն ենք հայտնում հայագիտական աշխատասիրությունների հեղինակներին, հրատարակիչներին:

Մեր կոնտակտները՝

Պաշտոնական կայք՝ <http://www.armin.am>

Էլ. փոստ՝ info@armin.am

ԱՐԵՎՄՏԱՀԱՅՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԻ ՆԱԽԱՊԱՏՐԱՍՄԱՆ
ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՉԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

ԱՐԵՎՄՏԱՀԱՅՈՒԹՅԱՆ
ՊԱՀԱՆՁԱՏԻՐՈՒԹՅԱՆ
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

(գիտագործնական միջազգային գիտաժողով)
Կիպրոս-Նիկոսիա
18-19 ապրիլի 2008թ.

ԳԻՏԱԿԱՆ ԶԵԿՈՒՑՈՒՄՆԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

ԵՐԵՎԱՆ-2009

INTERNATIONAL ORGANIZING COMMITTEE FOR THE PREPARATION
OF THE WESTERN ARMENIAN NATIONAL CONGRESS

THE PROBLEMS
OF WESTERN ARMENIAN'S CLAIMS

COLLECTION OF CONFERENCE PAPERS

YEREVAN - 2009

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОРГАНИЗАЦИОННЫЙ КОМИТЕТ
ПО ПОДГОТОВКЕ НАЦИОНАЛЬНОГО СЪЕЗДА ЗАПАДНЫХ АРМЯН

ОСНОВОПОЛАГАЮЩИЕ
ПРАВОВЫЕ ТРЕБОВАНИЯ
ЗАПАДНОГО АРМЯНСТВА

СБОРНИК НАУЧНЫХ ДОКЛАДОВ

ЕРЕВАН – 2009

Հարություն ՄԱՐՈՒԹՅԱՆ

ԳԵՐՄԱՆԻԱՅԻ ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՓՈԽՎՏՈՒՅՈՒՄՆԵՐԸ ՀՐԵՈՒԹՅԱՆԸ

(ձևավորումը, գործընթացը,
ներկա վիճակը)

I

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի տարիներին նացիոնալ-սոցիալիզմի գաղափարախոսությամբ առաջնորդվող ֆաշիստական Գերմանիան իրականացրեց շուրջ 6 մլն եվրոպական հրեաների ցեղասպանությունը, որը պատմության մեջ մտավ Հոլոքոսթ (ողջակիզում, եբրայերեն՝ Հա-Շոա) անվամբ: Պատերազմից հետո կայացան մի շարք կոնֆերանսներ, ուր ի թիվս հետպատերազմյան Եվրոպային առնչվող բազմաթիվ վճիռների, որոշումներ կայացվեցին Գերմանիայի կողմից վճարվելիք ռազմատուգանքների ձևերի ու չափերի շուրջ:

Մինչև Իսրայել պետության ձևավորումը գերմանական կողմից փոխհատուցումների վճարման հարցը բարձրացվել է 1945թ. սեպտեմբերին չորս օկուպացիոն տերություններին Հրեական գործակալության (Jewish Agency)¹ կողմից նրա նախագահ Խաիմ Վեյցմաննի (Chaim Weizmann) (որը 1935-1946թթ. նաև Համաշխարհային սիոնիստական կազմակերպության՝ World Zionist Organization² նախա-

գահն էր) հղած հուշագրում, որտեղ պահանջվում էր այդ հարցն ընդգրկել ռազմատուգանքի շուրջ Գերմանիայի հետ բանակցությունների օրակարգում: Երկրորդ համաշխարհային պատերազմին հաջորդող առաջին տարիներին, երբ դեռ խիստ թարմ էր Հոլոքոսթի հիշողությունը, և հրեաները չէին ցանկանում որևէ շփում ունենալ գերմանացիների հետ, Իսրայելի արտաքին գործերի նախարար Մ. Շարեթի 1951թ. սկզբին Գերմանիային ուղղված պահանջը՝ փոխհատուցելու (շուրջ 1,5 մլրդ դոլարի չափով) նացիստական հետապնդումներից փրկված կես միլիոն հրեաների Իսրայելում վերաբնակեցման հետ կապված ծախսերը, կրկին հղված էր ԱՄՆ-ին, ԽՍՀՄ-ին, Մեծ Բրիտանիային և Ֆրանսիային: Նշված գումարի չափը ձևավորվել էր այն հաշվարկից, որ մեկ ներգաղթողի լիարժեք ինտեգրման (աբսորբցիա) ուղղված գործունեությունն արժե 3000 դոլար: Հաշվվել էր նաև, որ նացիստների կողմից թալանվել է 6 մլրդ դոլար արժողությամբ հրեական սեփականություն, սակայն շեշտվում էր նաև, որ գերմանացիները երբեք չեն կարողանա փոխհատուցել իրենց այն արարքները, որոնց զոհ գնացին միլիոնավոր հրեաներ:³

ԽՍՀՄ-ն ընդհանրապես անպատասխան թողեց Մ. Շարեթի պահանջը, իսկ արևմտյան տերություններն այն վերահասցեագրեցին Գերմանիայի դաշնային հանրապետության կառավարությանը: Վերջինիս ֆեդերալ կանցլեր Կոնրադ Ադենաուերի 1951թ. սեպտեմբերին արած պաշտոնական հայտարարության մեջ, որը պատգամավորները լսում էին հոտնկայս և որն արժանացավ խորհրդարանի պատգամավորական բոլոր խմբերի հավանությանը, ասվում էր, որ Գերմանիան պատրաստ է փոխհատուցումներ վճարել նացիստական հանցագործությունների համար:⁴ Սակայն հրեական ժողովրդի ներկայացուցիչներին ուղղված Ադենաուերի կոչին՝ այս հարցի շուրջ ԳՖՀ կառավարության հետ բանակցություններ սկսելու մասին, Իսրայելի կառավարությունը սկզբում նույնիսկ չարձագանքեց: Ճիշտ է, ի պատասխան այդ կոչի, ընդամենը մեկ ամիս անց, 1951թ. հոկտեմբերին, Նաուն Գոլդմանը, որը Հրեական գործակալության համանախագահն

էր և Հրեական համաշխարհային կոնգրեսի (World Jewish Congress) նախագահը, Նյու Յորքում կազմակերպեց Արևմուտքի երկրներում գործող 23 հրեական ազգային և միջազգային կազմակերպությունների հավաք: Վերջինիս մասնակիցները պարզորոշ հասկանալ տվեցին, որ խոսակցությունը կարող է լինել միայն նյութական փոխհատուցումների շուրջ, ու այդպիսով, հանդիպման արդյունքում ստեղծված կազմակերպությունը կոչվեց Գերմանիային ուղղված հրեական նյութական պահանջների կոնֆերանս կամ կրճատ՝ «Պահանջների կոնֆերանս» (The Conference on Jewish Material Claims Against Germany – the Claims Conference): Այս նոր կոնֆերանսի Տնօրենների խորհուրդը բաղկացած էր հիմնադիր կազմակերպություններից յուրաքանչյուրի գործուղած երկուական անդամներից: Նրանց հայտարարության մեջ նշված է, որ «Պահանջների կոնֆերանսը» խնդիր ունի բանակցել գերմանական կառավարության հետ ու ստեղծել Գերմանիայի կողմից Հոլոքոսթի միջոցով անհատ հրեա մարդկանց և հրեա ժողովրդին պատճառած նյութական վնասների փոխհատուցումների ծրագիր»:

1951թ. դեկտեմբերին Կ. Ադենաուերի հետ Լոնդոնում հանդիպման ժամանակ Ն. Գոլդմանը պայմանավորվածություն ձեռք բերեց, որ Մ. Շարեթի ներկայացրած գումարը դառնալու է բանակցությունների առարկա: Սակայն բանակցությունների նկատմամբ կողմերի վերաբերմունքը տարբեր էր:

Արևմտյան Գերմանիան, որպես Երրորդ ռեյխի փաստացի իրավահաջորդ, հրեաներին վճարվելիք փոխհատուցումների շուրջ տարվող բանակցությունները կարևորագույն քայլ էր համարում նացիստական անցյալի հաղթահարման ուղղությամբ և մտադիր էր այդպես գոնե մասամբ քավել գերմանական ժողովրդի մեղքը: Ըստ կողմերի միջև կնքված համաձայնագրի՝ գումարները Իսրայելին պետք է վճարվեին որպես փոխհատուցում Հոլոքոսթի տարիներին հրեաների ստրկական աշխատանքի և նրանց նկատմամբ կիրառված հալածանքի, հետապնդումների համար, ինչպես նաև նացիստների գողացած, թալանած հրեական սեփականության դիմաց: Միևնույն ժամանակ, գեր-

մանացիների հետ բանակցություններ վարելու գաղափարն անգամ բողոքի մեծ ալիք առաջացրեց Իսրայելում և աշխարհի այլ երկրներում բնակվող հրեաների շրջանում: Դա նրանք ընկալում էին որպես նացիստական ցեղասպանության զոհերի հիշատակի անարգանք և աջակցություն մարդասպանների ռեաբիլիտացմանը:⁵ Ավելի պրագմատիկ էր Իսրայելի վարչապետ Դ. Բեն-Գուրիոնի (Ben-Gurion) դիրքորոշումը, որը 1952թ. հունվարին, մի քանի ամիս վարանելուց հետո, գերմանական փոխհատուցումների հարցը դրեց Իսրայելի Կնեսետի օրակարգում: Իր որոշումը նա հիմնավորում էր նրանով, թե չի կարելի ոճրագործներին թույլ տալ, որ ոճրագործները դառնան իրենց իսկ զոհերի ժառանգության տեր, և որ հրեական պետությունն իրավասու է երրորդ ռեյխի իրավահաջորդներից պահանջելու միջոցներ, որոնք անհրաժեշտ էին թեթևացնելու նացիստական ցեղասպանությունից փրկված հրեաների աբսորբցիայի գործընթացը: Ընդամեն, իսրայելական ղեկավարը նշում էր, որ խոսքը բացառապես հրեական թալանված գույքի արժեքի փոխհատուցման, այլ ոչ թե «արյան դիմաց վճարվող փողերի» մասին է, և որ նյութական պահանջները չեն վերաբերում պատմաբարոյական խնդիրներին, որոնք հավերժ կմնան չվճարված: Եռօրյա բուռն քննարկումների արդյունքում, որոնք արտացոլում էին հրեական հասարակության մեջ այս հարցի շուրջ առկա սուր տարածայնությունները, Բեն-Գուրիոնի առաջարկը Արևմտյան Գերմանիայի հետ ուղղակի բանակցություններ վարելու մասին (չնայած բացեփրաց այդ մասին չասվեց և ոչ մի խոսք) Կնեսետի կողմից ընդունվեց 61 ձայն կողմ, 50 դեմ հարաբերակցությամբ:

Գերմանական փոխհատուցումների մասին բանակցությունները կայացան 1952թ. մարտ-սեպտեմբերին: Դրանց արդյունքում 1952թ. սեպտեմբերի 10-ին Լյուքսեմբուրգում Կ. Ադենաուերի, Մ. Շոմետի և Ն. Գոլդմանի միջև կնքվեց համաձայնություն (պատմության մեջ հայտնի է որպես «Լյուքսեմբուրգյան համաձայնություն»):⁶ ըստ որի Արևմտյան Գերմանիան պարտավորվեց 12-14 տարիների ընթացքում վճարել 845 միլիոն դոլար կամ 3 մլրդ մարկ (հրեական կողմը

պահանջեց, որպեսզի 500 մլն դոլարը վճարվի Արևելյան Գերմանիայի կողմից, սակայն մինչև Գերմանիայի վերամիավորումը այդ պահանջը մնաց անպատասխան), որից 110 մլն դոլարը նախատեսվում էր Գերմանիային ուղղված հրեական նյութական պահանջների մշտապես գործող կոմֆերանսին, ինչպես նաև ուղղակի փոխհատուցումների որոշակի չափանիշներով ընտրված անհատներին: Գերմանիան պետք է մեկանգամյա փոխհատուցում վճարեր 275 հազար վերապորոզների: Այսօր նրանց թիվը կազմում է 120 հազար մարդ:

Արաբական երկրները սպառնում էին այդ համաձայնությունը Բունդեսթագի կողմից վավերացվելու դեպքում բոլորտ հայտարարել Արևմտյան Գերմանիային: Սակայն այդ սպառնալիքը համապատասխան որոշման ընդունումը հետաձգեց ընդամենը կես տարով, և վերջինս ուժի մեջ մտավ 1953թ. մարտի 27-ին: 1953թ. սեպտեմբերին Գերմանիայի խորհրդարանը հատուկ օրենք ընդունեց գերմանական փոխհատուցումների մասին, որը հետագայում մի քանի անգամ ծշտվեց ու լրացվեց: Իսրայելի կառավարությունն ստացված գումարները ներդրեց երկրի ենթակառուցվածքների զարգացման գործում, և դրանք մեծ նշանակություն ունեցան նոր պետության տնտեսության հիմնադրման և զարգացման համար: Գումարներն օգտագործվում էին տնտեսության հիմնարար ճյուղերի՝ գյուղատնտեսության, արդյունաբերության, տրանսպորտի և էլեկտրական ցանցերի զարգացման համար: Ծրագրի իրականացումը հանձնարարվեց հատուկ ստեղծված Գերմանական փոխհատուցումների պետական ընկերությանը: Ծրագրի շրջանակներում ԳՖՀ-ից Իսրայել էին փոխանցվում նաև անհրաժեշտ ապրանքներ ու ծառայություններ, որոնք գլխավորապես անհրաժեշտ էին գյուղատնտեսության մեխանիզացման, արդյունաբերության գիտատար ճյուղերի զարգացման և առևտրական նավատորմի ստեղծման համար: Լյուքսեմբուրգյան համաձայնության (1953-1965) գործողության ժամանակահատվածում, որի իրականացումը ԳՖՀ-ն կատարեց կետ առ կետ, գերմանական փոխհատուցումների հաշվին իրականացված մատակարարում-

ները կազմեցին Իսրայելի ամենամյա ներմուծումների 12-20%-ը:

Գերմանիային ուղղված հրեական նյութական պահանջների մշտապես գործող կոնֆերանսը Լյուքսեմբուրգյան համաձայնությանը իրեն տրամադրված միջոցները (ԳՖՅ կառավարությունը 110 մլն դոլարին ավելացրեց 16 մլն դոլար) գլխավորապես օգտագործեց նացիստական ցեղասպանությունից փրկված և Իսրայելից դուրս՝ եվրոպական բազմաթիվ երկրներում բնակվող Յոլդոբուքը վերապրողներին օգնելու նպատակով: Ծրագրի իրագործման ընթացքում բացարձակապես ոչինչ չհասավ Խորհրդային Միությունում և նրա արևելավորոպական դաշնակից երկրներում բնակվող հրեաներին, որոնք ոչ պակաս էին տուժել նացիստական հետապնդումներից: Այդ միջոցներից Կոնֆերանսը վճարեց շուրջ 50 հազար հրեաների հայրենադարձության, համակենտրոնացման ճամբարների բազմահազար նախկին բանտարկյալներին տրամադրվող բուժօգնության, շուրջ 200 հազար մարդկանց անհատական փոխհատուցման պահանջների բավարարմանն ուղղված իրավաբանական օգնության կազմակերպման, նացիստական օկուպացիայի ենթարկված եվրոպական երկրներում հրեական համայնքային կյանքի վերակենդանացման համար և այլն: Սրան զուգահեռ իրականացվում էին կրթական և մշակութային խոշոր ծրագրեր. օրինակ, նացիզմի զոհերի բազմահազար ընտանիքների երեխաներ ապահովեցին կրթաթոշակներով, 18 երկրներում հիմնվեցին հրեական 150 ուսումնական հաստատություններ, 13 լեզուներով հրատարակվեցին Յոլդոբուքը վերապրած հեղինակների շուրջ 400 ստեղծագործություններ և այլն: Այդ նույն աղբյուրից զգալի չափով ֆինանսավորվեցին նաև Յադ Վաշեմում և այլուր կատարվող Յոլդոբուքին նվիրված գիտական ուսումնասիրությունները: 1965թ. սկզբնական կապիտալ հատկացվեց Եյու Յորքում հրեական մշակույթի հուշային ֆոնդ հիմնելուն և այլն:

1952թ. մարտին ԳՖՅ-ն ստանձնեց նաև պատերազմի ընթացքում հրեա անհատներից թալանված, բռնագրավված գույքի վերադարձման պարտավորությունը, որն օրենսդրական ձևակեր-

պումներ ստացավ 1953թ., ապա 1956-1963թթ. պարբերաբար լրացվեց և վերջնականապես ձևակերպվեց 1965թ. (Արևմտագերմանական փոխհատուցման օրենքներ West German Indemnification Laws (BEG):⁷ Համաձայն այդ օրենքների, անհատական փոխհատուցումներ վճարվեցին Իսրայելում և աշխարհի տարբեր երկրներում բնակվող հարյուր հազարավոր հրեաների, իսկ ԳՖՅ-ի այդ նպատակով կատարվող ծախսերը կազմում էին միլիարդավոր գերմանական մարկ: Անհատական փոխհատուցումները (չնայած հրեական պաշտոնական մոտեցումների մեջ ոչինչ չի փոխվել) առ այսօր վճարվում են ոչ միայն ունեցվածքի, այլև կյանքի կորստյան (զոհերի ժառանգներին), առողջությանը պատճառած վնասի, ազատության կորստի և նույնիսկ մասնագիտական ու տնտեսական առաջընթացին խոչընդոտելու համար:

Իսրայելի կառավարությունը 1952թ. սեպտեմբերին պաշտոնապես հայտարարեց, որ գերմանական փոխհատուցումների համաձայնության ներքո իր ներկայացուցիչների ստորագրությունը բնավ չի նշանակում, թե իրենք հաշտվում են գերմանական ժողովրդի հետ կամ ճանաչում են գերմանական որևէ պետության գոյությունը: Սակայն այն բանից հետո, երբ Իսրայելը փոխհատուցումների հարցում շփումների գնաց ԳՖՅ-ի հետ, միջպետական հարաբերությունների մակարդակում նման դիրքորոշման պահպանումը բավական դժվար էր: Տնտեսական կապերի առկայությունը, դրանց խորացումը, ինչպես նաև միջազգային իրադրությունը հանգեցրին այն բանին, որ 1965թ. երկու պետությունների միջև հաստատվեցին դիվանագիտական կապեր:

II

1990-ական թթ. հրեաները սկսեցին պահանջներ ներկայացնել Արևելյան Եվրոպայում իրենցից խլված-թալանված սեփականության համար: Բազմաթիվ խմբեր սկսեցին հետազոտել, թե ինչ է պա-

տա հել այն գումարներին, որոնք շվեյցարական բանկերին ի պահ էին տրվել Շվեյցարիայից դուրս բնակվող, սակայն Հոլոքոսթի տարիներին զոհված հրեաների կողմից: Բացի այդ, առանձին ընկերություններ, որոնցից շատերը գործում էին Գերմանիայում, սկսեցին վերապրածների խմբերի կողմից ճնշման ենթարկվել՝ իրենց կողմից բռնի կատարված աշխատանքի դիմաց դրամական փոխհատուցման պահանջով: Դրանց թվում էին Deutsche Bank AG, Siemens AG, Bayerische Motoren Werke AG (BMW), Volkswagen AG, Adam Opel GmbH-ն: Ի պատասխան 1999թ. սկզբին գերմանական կառավարությունը հայտարարեց Հոլոքոսթը վերապրածներին օգնելու համար այդ ընկերություններից վերցրած գումարներով դրամական ֆոնդի ստեղծման մասին: Նման մի ֆոնդ ստեղծվեց նաև Շվեյցարիայում, ապա և Հունգարիայում նպատակ ունենալով փոխհատուցել Հոլոքոսթի զոհերին և նրանց ժառանգներին:

1990-ական թթ. վերջերին քննարկումներ կայացան ապահովագրական այն ընկերություններում, որոնք պատերազմից առաջ ապահովագրել էին հետագայում նացիստների կողմից սպանված հրեաներին: Այդ ընկերությունների թվում էին Alliance, AXA, Assicurazioni Generali, Zürich Financial Services Group, Winterthur, Baloise Insurance Group: Յոդ Վաշեմի հետազոտությունների շնորհիվ ճշտվում էին Հոլոքոսթի զոհերի մասին տեղեկությունները, իսկ ԱՄՆ-ի նախկին պետքարտուղար Լոուրենս Իգլբերգերի (Lawrence Eagleburger) նախագահությամբ ստեղծված միջազգային հանձնաժողովը փորձում էր ճշտել ապահովագրված, ապաև Հոլոքոսթի տարիներին զոհված մարդկանց անունները: Ստեղծվեց Համաշխարհային հրեական փոխհատուցման կազմակերպություն, որը պետք է համակարգեր այս ջանքերը: 1998 և 1999թթ. ԱՄՆ-ի Արտաքին փոխհատուցումների պահանջի լուծման հանձնաժողովի (US Foreign Claims Settlement Commission)⁸ (որպես հրեական ծագմամբ ԱՄՆ քաղաքացիների շահերի ներկայացուցիչ) և գերմանական կառավարության միջև համաձայնություն ձեռք բեր-

վեց պատերազմից հետո ԱՄՆ ներգաղթած Հոլոքոսթի զոհերին համապատասխան վճարումներով փոխհատուցելու վերաբերյալ:

III

Ինչպես նշվեց, դեռևս 1952թ. բանակցությունների ժամանակ Արևմտյան Գերմանիան սկզբունքորեն ճանաչեց Հոլոքոսթը վերապրածներին փոխհատուցումներ վճարելու իր պարտավորությունները: Մինչդեռ Արևելյան Գերմանիան, չնայած Պահանջների կոնֆերանսի բազմաթիվ ջանքերին, վճռականորեն հրաժարվում էր նման որևէ պարտավորություն ստանձնել: Երբ 1990թ. Արևմտյան և Արևելյան Գերմանիաները բանակցում էին իրենց միավորման համաձայնության շուրջ, Պահանջների կոնֆերանսը հարց բարձրացրեց, որպեսզի միավորված Գերմանիան կատարի իր պարտավորությունները և փոխհատուցումներ վճարի Հոլոքոսթի այն վերապրողներին, որոնք մինչ այդ փոխհատուցում ստացել էին կամ աննշան չափով, կամ էլ ոչինչ չէին ստացել:

ԱՄՆ-ի կառավարության օժանդակության շնորհիվ, Պահանջների կոնֆերանսը եռանդուն բանակցություններ սկսեց Գերմանիայի կառավարության հետ: Դրա շնորհիվ 1990թ. հոկտեմբերի 3-ի Գերմանիայի վերամիավորման պայմանագրի իրագործման համաձայնագրի 2-րդ հոդվածում (Article 2 of the Implementation Agreement to the German Unification Treaty of October 3, 1990)⁹ ձևակերպվեց հետագայում վճարվելիք փոխհատուցումների հետևյալ խոստումը. «Դաշնային կառավարությունը պատրաստ է, ի շարունակություն ԳՖՀ-ի քաղաքականության, համաձայնության գալ Պահանջների կոնֆերանսի հետ՝ լրացուցիչ ֆոնդեր հատկացնելու վճարումներ կատարելու համար այն զրկանքների դիմաց, որ կրել են հետապնդումների ենթարկվածներից նրանք, ովքեր մինչև այժմ՝ համաձայն ԳՖՀ-ի օրենսդրությամբ ընդունված որոշումների, կամ բնավ չեն ստացել, կամ ստացել են նվազագույն փոխհատուցումներ»:

Այս համաձայնությունը, որը հայտնի է Ֆոնդի հոդված 2 (Article 2 Fund) անվամբ, հետևանք էր, ընդհանուր առմամբ, ավելի քան 16 ամիս ընթացող դժվարին բանակցությունների: Այս հոդվածի հիման վրա, փոխհատուցումները վճարվում են ամեն ամիս 270 եվրո գումարի չափով, որն աճել է 2003թ. բանակցություններից հետո: Ֆոնդը Պահանջների կոնֆերանսի կողմից կառավարվում է գերմանական կառավարության սահմանած կարգի համաձայն:

Արդ, որո՞նք են Ֆոնդի հոդված 2-ի հիմնական արդյունքները: Արդեն 1990-ական թթ. կեսերին, այդ հոդվածի կիրառման շնորհիվ, թեթևացան համապատասխան ցուցակներում ընդգրկվելուն հավակնողներին ներկայացվող չափանիշները (eligibility criteria), ինչի շնորհիվ ևս 25 հազար մարդ սկսեցին թռչակներ ստանալ: Մինչ այդ բանակցությունները հոդված 2-ը տարածվում էր միայն այն վերապրողների վրա, ովքեր համապատասխանում էին Ֆոնդի կողմից առաջ քաշվող բոլոր չափանիշներին, այդ թվում և այն կետի դրույթներին, որոնք լրացուցիչ գումարներ ստանալու իրավունք էին վերապահում այն անձանց, որոնց անհատական եկամուտները չէին գերազանցում տարեկան 16.000 դոլարը կամ այն ամուսնական զույգերին, ում եկամուտները չեն գերազանցում տարեկան 21.000 դոլարը: Այս սահմանափակումները բավականին ազատականացվեցին, երբ Պահանջների կոնֆերանսը պահանջեց եկամուտների գումարները հաշվարկելու ժամանակ Ֆոնդի մյուս չափանիշներին համապատասխանող 70 և ավելի տարեկանների համար բացառել սոցիալական ապահովության համար կատարվող վճարումները:

Սկսած 2000-2004թթ., Պահանջների կոնֆերանսի շնորհիվ ամենամսյա լրավճարներ ստանալու իրավունք ունեցող անձանց (eligible applicants) ցուցակներն ընդլայնվեցին ի հաշիվ այն հրեաների, ովքեր բանտարկված են եղել ավստրիական հատուկ, ինչպես նաև նախկինում որպես այդպիսին չճանաչված ռումինական, հունգարական, բուլղարական ճամբարներում, կամ աշխատել են Հարավսլավիայում գտնվող պղնձահանքերում, կամ հունգարացիների համար

ուկրաինական ռազմաճակատում, ինչպես նաև Ռումինիայում գործող աշխատանքային գումարտակներում և այլն: 2004թ. ձեռք բերվեց համաձայնություն, ըստ որի փոխհատուցումներ պետք է վճարվեին պատերազմի տարիներին Բուլղարիայում բնակվող 18 տարին լրացրած այն հրեաներին, ովքեր այնտեղ բնակվում էին ոչ լեզալ և ստիպված էին ունենալ կեղծ ինքնություն կամ այլ կեղծ փաստաթղթեր, ինչպես նաև համապատասխանում էին մի շարք այլ ցուցանիշների: Գերմանական կառավարությունը 2005թ. համաձայնեց Հոլոքոսթը վերապրածների ցուցակում ընդգրկել նաև այն անձանց, ովքեր առնվազն վեց ամիս գտնվել են Հունգարիայում, Թունիսում, Մարոկոյում ու Ալժիրում գործող աշխատանքային ճամբարներում և համապատասխանում էին ցուցակում ընդգրկվելու համար անհրաժեշտ համարվող մի շարք այլ ցուցանիշների: Պահանջների կոնֆերանսը 2006թ. բանակցում էր, որպեսզի ցուցակում ընդգրկվեն նաև թունիսյան երեք ճամբարներում ներկայված անձինք, որոնք ևս համապատասխանում էին անհրաժեշտ դիտվող այլ ցուցանիշների:

IV

Պահանջների կոնֆերանսը 1998թ. գերմանական կառավարության հետ բանակցությունների արդյունքում ձեռք բերեց համաձայնություն, ըստ որի ստեղծվեց Կենտրոնական և Արևելաեվրոպական հիմնադրամը (Central and Eastern European Fund – CEEF),¹⁰ որը պետք է փոխհատուցումներ վճարեր Կենտրոնական և Արևելյան Եվրոպայի, ինչպես նաև նախկին ԽՍՀՄ այն հրեա բնակիչներին, որոնք նացիստների կողմից հալածվել էին: Նախատեսվում էր փոխհատուցումներ ստանալու իրավունք ունեցողներին վճարել ամսական 250 գերմանական մարկ: Գերմանական կառավարությունը որոշեց 1999թ. հունվարի 1-ից չորս տարի անընդմեջ նշված հիմնադրամին հատկացնել 50-ական մլն գերմանական մարկ: Պահանջների կոնֆերանսը հաշվարկեց, որ շուրջ

18 հազար վերապրողներ կօգտվեն այդ հիմնադրամից, սակայն մինչ օրս շարունակում է բանակցությունները՝ իրավունքների տրամադրման ցուցանիշներն ազատականացնելու ուղղությամբ: Ներկայումս Եվրամիության ոչ անդամ երկրների բնակիչների համար վճարումները կազմում են ամսական 135 եվրո, իսկ 2006-ից ի վեր (կրկին Պահանջների կոնֆերանսի բանակցությունների արդյունքում) ամսական 175 եվրո չափով փոխհատուցում են ստանում Եվրամիության նորանդամ երկրների (Չեխիա, Էստոնիա, Լատվիա, Լիտվա, Հունգարիա, Լեհաստան, Սլովակիա, Սլովենիա) համապատասխան կատեգորիայի քաղաքացիները: Պահանջների կոնֆերանսը շարունակում է բանակցությունները՝ փոխհատուցման վճարների գումարների չափն ավելացնելու ուղղությամբ:

V

Արևմտագերմանական փոխհատուցման վերոհիշյալ օրենքների (BEG) պայմանները նախատեսում էին ուղղակի փոխհատուցումների վճարումների սահմանափակում նախկին գերմանական քաղաքացիների, փախստականների և քաղաքացիություն չունեցող անձանց համար: Նշվեց նաև, որ սոցիալիստական ճամբարի երկրների Հոլոքոսթը վերապրած բնակիչները ոչ մի փոխհատուցում չէին ստացել: ԱՄՆ-ի և ԽՍՀՄ-ի միջև լարվածության մեղմացման ժամանակաշրջանում բազմաթիվ վերապրողներ՝ փախստականի կարգավիճակով, արտագաղթեցին Արևմուտք: Սակայն նրանք շարունակում էին դուրս մնալ գերմանական փոխհատուցման ծրագրերից, քանի որ Արևմտագերմանական փոխհատուցման օրենքների համաձայն, փոխհատուցումներ ստանալու իրավունք ունեցող անձանց ցուցակների կազմման վերջնաժամկետ էր սահմանված 1965 թվականը:

Պահանջների կոնֆերանսը 1975թ. սկսած՝ նախաձեռնեց բանակցությունների մի նոր փուլ, որոնք ուղղված էին սոցիալիստական ճամբարի երկրներից փախստականների փոխհատուցումներ ստա-

նալու իրավունքի հաստատմանը՝ այդպիսով երկարացնելով վերոնշյալ ցուցակների կազմման վերջնաժամկետը: Վերջապես, 1980թ. ԳՖՀ-ն ստեղծեց «Զրկանքների [ենթարկվածների] հիմնադրամը»,¹¹ 400 մլն գերմանական մարկ գումարով: Նախատեսվում էր այդ գումարից մեկանգամյա վճարումներ հատկացնել Հոլոքոսթը վերապրողներին՝ յուրաքանչյուրին տրամադրելով 5000 գերմանական մարկ (ներկայումս՝ 2556 եվրո), որից 5%-ի չափով գումար պետք է առանձնացվեր դրամաշնորհների համար: Այս հիմնադրամը Գերմանիայի կառավարությունը ստեղծեց այն պայմանով, որ հիմնադրամի տնօրինումը և վճարների տրամադրումն իրականացվի Պահանջների կոնֆերանսի (այլ ոչ թե գերմանական կառավարության) կողմից: Հաշվարկված է, որ Հոլոքոսթի շուրջ 80 հազար վերապրողներ կօգտվեն այս հիմնադրամի վճարումներից: Հոլոքոսթն ավելի մեծ թվով վերապրածներ ԽՍՀՄ փլուզումից հետո արտագաղթեցին Արևմուտք: Համապատասխան բանակցություններից հետո Պահանջների կոնֆերանսը հասավ այն բանին, որ մինչև 1992թ. վերջը գերմանական կառավարությունը «Զրկանքների ենթարկվածների հիմնադրամին» հավելյալ տրամադրեց ևս 135 մլն գերմանական մարկ, ինչպես նաև 10 մլն գերմանական մարկ Իսրայել պետությանը՝ կառուցվածքային բնույթ ունեցող դրամաշնորհների համար:

«Զրկանքների ենթարկվածների հիմնադրամն» այսօր ևս շարունակում է ֆինանսական օժանդակություն տրամադրել նացիստական հալածանքների բազմաթիվ զոհերի: Նացիզմի այն զոհերը, որոնք հալածանքների տարիներին, ինչպես նաև այն ժամանակներում, երբ ձեռք էին բերվում համաձայնություններ արևմտյան որոշակի երկրների և Գերմանիայի միջև, հանդիսանում էին նշյալ երկրների քաղաքացիներ, ներկայումս «Զրկանքների ենթարկվածների հիմնադրամից» որևէ վճարում չեն ստանում: Գերմանական կառավարությունն այսօր չի նախատեսում վճարումներ իրականացնել նման մարդկանց համար, ինչը, թերևս, Պահանջների կոնֆերանսի համար գործունեության նոր դաշտ է բացում:

VI

Պահանջների կոնֆերանսը, որպես հրեաների՝ Գերմանիային ուղղված նյութական պահանջները ներկայացնող մշտական կազմակերպություն, գործում է ավելի քան կես դար: Առ այսօր էլ նրա գործունեության նպատակները նույնն են: Հոլոքոսթը վերապրածների և Հոլոքոսթի զոհերի ժառանգների համար դրամական փոխհատուցումների ձևով իրականացվող վճարումների ապահովումը և խլվածի վերականգնումը: 1951թ. ի վեր Պահանջների կոնֆերանսը, համագործակցելով Իսրայել պետության հետ, բանակցել և կազմակերպել է վճարումների իրականացում Գերմանիայի, Ավստրիայի և այլ երկրների ինչպես կառավարությունների, այնպես էլ ընկերությունների կողմից, հետ է բերել և ֆոնդավորել չպահանջված գերմանական-հրեական սեփականությունը՝ նացիզմի կարիքավոր հրեա զոհերի համար օժանդակության ծրագրեր իրականացնելու նպատակով:

Այս ընթացքում, Պահանջների կոնֆերանսի աշխատանքի շնորհիվ, փոխհատուցման վճարներ են ստացել 75 երկրներում բնակվող ավելի քան 500 հազար Հոլոքոսթը վերապրածներ: Այդ վճարումների գումարը կազմել է ավելի քան 60 մլրդ դոլար: Պահանջների կոնֆերանսը շուրջ 1 մլրդ դոլար է տրամադրել այն կազմակերպություններին, որոնք զբաղվում են Հոլոքոսթը վերապրածների սոցիալական պահանջների բավարարման հարցերով և ներգրավված են Հա-Շոնային նվիրված հետազոտություններում, դասավանդման և փաստաթղթերի ուսումնասիրության մեջ: Կոնֆերանսը նաև գումարներ է տրամադրել վերականգնելու գերմանացիների ոչնչացրած հրեական համայնքները և կազմակերպությունները:

Առ այսօր Պահանջների կոնֆերանսը շարունակում է գործել:¹² Մասնավորապես, շարունակում է բանակցությունները Գերմանիայի և Ավստրիայի կառավարությունների, ինչպես նաև առանձին արդյունաբերական ընկերությունների ու բանկերի ներկայացու-

ցիչների հետ: Պահանջների կոնֆերանսը շարունակում է կառավարել փոխհատուցման ծրագրերը և բաշխել վճարումները, ինչպես նաև օժանդակում է նացիստական հետապնդումների ենթարկված հրեաների ժառանգների երիտասարդ սերնդին՝ կազմակերպություններին տրվող դրամաշնորհների միջոցով, որոնք ձևավորվում են նախկին Արևելյան Գերմանիայում գտնվող հրեական չպահանջված սեփականության վաճառքի գումարներից:

VII

Որոշ հետևություններ, որոնք կարող են օգտակար լինել նաև հայոց պահանջատիրության տեսանկյունից.

ա) Ցեղասպանության պատճառած նյութական կորուստների դիմաց փոխհատուցումների պահանջի ներկայացման և ստացման հարցը մի գործընթաց է, որը կարող է տևել տասնյակ տարիներ: Հրեաների պարագայում այն շարունակվում է ավելի քան 55 տարի:

բ) Ցեղասպանության պատճառած նյութական կորուստների փոխհատուցումը ոչ մի կապ չունի «արյան գնի» հետ, որը ենթակա չէ վճարման: Փոխհատուցման փաստը չի ենթադրում ցեղասպանության իրականացման գաղափարախոսությունը կրող ժողովրդի ներկայացուցիչների ներում ցեղասպանությունը վերապրածների կամ ցեղասպանության ենթարկված ժողովրդի կողմից: Երկու կողմերը կարող են ունենալ նորմալ միջպետական հարաբերություններ, միևնույն ժամանակ նման հարաբերությունների առկայությունը կամ բացակայությունը չի կարող փոխհատուցման գործընթացի ձևավորման խոչընդոտ դիտվել:

Ցեղասպանության հարցերին նվիրված վերլուծական, քարոզչական աշխատանքներում առավելապես շեշտվում է ցեղասպանությունն իրականացրած կողմին առաջնորդող գաղափարախոսության պահը և ոչ թե ցեղասպանությունն իրականացրած կողմի էթնիկ պատկանելության գործոնը:

զ) Ցեղասպանության պատճառած կորուստների նյութական փոխհատուցումների դրսևորումները տարաբնույթ են: Դրանք կարող են լինել ինչպես դրամական ուղղակի և անուղղակի փոխհատուցումներ վերապրածներին ու զոհերի ժառանգներին (թե՛ միանվագ, թե՛ տարիներ ու տասնամյակներ շարունակվող), այնպես էլ նյութական փոխհատուցումներ (դրամի, ենթակառուցվածքների, դրամաշնորհների տրամադրման և այլ ձևերով) ցեղասպանության ենթարկված ժողովրդի իրավահաջորդ պետական միավորմանը:

դ) Ցեղասպանության պատճառած նյութական կորուստների համար փոխհատուցումների պահանջների ներկայացման, ստացման ու բաշխման գործի իրականացման համար լավագույն ձևը միջազգային ոչ կառավարական կազմակերպության ստեղծումն է, որը կաշկանդված չէ շահառու հանդիսացող պետության օրենքներով: Այդ մարմինը նաև հետազոտական-իրավական գործունեություն իրականացնող կառույց է: Այն պետությունից ստանում է որոշակի իրավասություններ և գործում է դրանց շրջանակներում՝ միաժամանակ ներկայացնելով ցեղասպանության ենթարկված ժողովրդի աշխարհով մեկ սփռված ժառանգների շահերը:

ե) Ցեղասպանության զոհեր են համարվում ոչ միայն ցեղասպանության իրականացման տարիներին զոհվածները, այլև նրանք, ովքեր (1) իրենց բնակության վայրերից ենթարկվել են բռնի տեղահանման, (2) տարհանվել են համակենտրոնացման ճամբարներ, (3) բռնի աշխատել են հանքերում, աշխատանքային գումարտակներում և այլուր, (4) ենթարկվել են որոշակի բարոյական կամ այլ բնույթի զրկանքների, հալածանքների, (5) հնարավորություն չեն ունեցել ստանալու համապատասխան կրթություն, զրկվել են մասնագիտական աճի հնարավորություններից և այլն:

զ) Հրեաների Գերմանիային ուղղված նյութական պահանջների մշտապես գործող մարմնի՝ «Պահանջների կոնֆերանսի» գործունեության փորձը կարոտ է շարունակական ուսումնասիրության: